مێژووی گۆرانی و موزیکی ناوچەی کۆیە

وریا ئەحمەد

کتێبی (سایەی هەیبەسوڵتان)

سەرەتا و بەر لە هەرشتێک پیرۆزبایی لە برای بەڕێز (ڕەهبەر سەید برایم) دەکەم، ئەو کتێبە وەک بابەت کۆکراوەی (گۆشەی ڕۆژنامەوانی - واتە چەندین نووسینی زووتری) ئەون، لە چاپخانەی (بینایی) چاپکراوە و ژمارەی سپاردنی (٢٣٣٨)ی ساڵی (٢٠٠٨)ی وەزارەتی ڕۆشنبیری پێدراوە. دوای خوێندنەوەی کتێبەکە، حەزم کرد لێرانەدا باری سەرنج و ڕەخنەی خۆم دەخەمەڕوو، ئەمەش بە مەبەستی ئەوەی لێرەودوا بەرەوپێشبردنی ئاستی کتێبی کوردییە بە گشتی، لەناو ئەو کتێبانەش ئەوانەی تایبەتن بە شارەکەم (کۆیە)ی ئازیز بە تایبەتی، لە هەموو ڕوویەکەوە بە پێی توانا هەڵیان سەنگێنم، بۆ ئەوەی کتێبە چاپکراوەکانمان تا دەکرێت بێ کەموکوڕی بن، بەو هیوایەی ئەم باری سەرنج و تێبینیانەم کەم تا زۆر لە چاپی دووەمی کتێبەکەدا سوودیان لێوەربگیرێت. هەر بۆ نموونە: لە لاپەڕە (١٤)دا نووسراوە: خ ۆ یانی، کە دەبوو بەم شێوەیە بێت: خۆیانی. هەروەها لە لاپەڕە (٣٠) کۆییایەتی و خۆییایەتی نووسیوە، کە بەڕای من وەک بیستوومانە: کۆییاتی و خۆیاتی. لە لاپەڕە (٣١)یشدا نووسیویەتی: بەقەد سەرچاوەی شاری حەمامۆک، کە دەبوو بنووسێ: بەقەد سەرچاوەی ئاوی حەمامۆک و دەیان هەڵەی تری لەو بابەتە.

* لە لاپەڕە (٦)دا هاتووە: وەنەبێ تەواوی نووسینەکانم بووبێ، لەسەر کۆیە، کە دەبوایە بنووسرێ: وەنەبێ تەواوی نووسینەکانم بووبێ، لەسەر کۆیە.

* لە لاپەڕەکانی (٥ و٦)دا دوو وشەی بەکاربردوون،

نەمـــزانی مـــانایان چیـــــیە! بۆیە بەڕای من دەبوو (فەرهەنگۆک)ێکی لە کۆتایی کتێبەکەدا دروستبکرایە، بۆ ڕوونکردنەوەی مـانای ئەوجـۆرە وشـانە، وشـەی یەکەمیـان: لووتکە و هەڵەمـۆندێکە؟ دیارە مەبەستم لە وشـەی (هەڵەمـۆندێکە)یە. دووەمیـان: گشـتگیـری و ئازگار نییە؟ لەمەشیان مەبەستم وشەی (ئازگار)ە، کە مانایانم نەزانیوە.

* لە لاپەڕە (٢٠)یشدا بە هەمـان شێـوە وشـەی (تا ڕمـوزنی بەغـدا)؟ نەمـزانی مـەبەست لەو دەسـتـەواژەیە چییە؟

* لە لاپەڕە (٤٥)دا هاتووە: لە شەڕ و سەنگەر فریای پێشمەرگە بکەون، بە ئاسانی بریندار شەهید نەبێت. کە بەڕای من دەبوو بگوترێ: لە شـەڕ و سـەنگەر فـریای پێشمەرگە بکەون، بۆ ئەوەی بە ئاسانی بریندار شەهید نەبێت.

* لەلاپەڕە (٥٥)یشدا هاتووە: حاجی مەلا عەبدوڵلاو حاجی قادری کۆیی هاوفەقێ بووین. کە بەڕای من دەبوو بگوترێ: حاجی مـەلا عـەبدوڵلا و حـاجی قـادری کـۆیی هاوفەقێ بوونە.

* لە لاپەڕە (٦٨)یشـدا هاتووە: هەرمـۆتە گـوندێکی تاقـانە و ڕێزلێگیـراوە و (مـوسـوڵمـان)ی تیـدا دەژی!

بەڕای من دەبوو بگوترێ: هەرمـۆتە گـوندێکی تاقـانە و ڕێزلێگیـراوە و (دیانی) تێدا دەژی، یان بینووسیایە: لە هەرمۆتە لە تەک دیانەکان، موسوڵمانیشی تێدا دەژی.

* لە لاپەڕە (٦٩)شـدا هاتووە: مـەڕبێنی دەنگخـۆش لە تافی گەنجیدا برایەکی جوانەمەرگی دەبێ. بەڕای من دەبوو بگوترێ: مـەڕبێنی دەنگخـۆش لە تافی گـەنجیـدا برایەکی جوانەمەرگ دەبێ.

* لە لاپەڕە (٧٢)شـدا هاتـووە: جگە لە خـارە (تایەر تۆفـیق)ی هونەرمـەند کـە چەندین شـیـعـری کـاریگەری کردۆتە (سروود)! وەک: (شیرین بەهارە.. تاد).

جارێ یەکەم تێبینیم ئەوەیە (شـیرین بەهارە) سـروود نییە، بەڵکو (مەقام)، یان (شێوە گوتن)ە، هەروەها پێم خۆشە لێرەدا بە کـورتی هەندێ ڕاوبۆچوونی جیـاجیـای برادەرانی کـۆچکردووی کـۆڕی کـوردایەتی مـەی ئامـێزی باوکی کـۆچکردووم (ئەحـمـەدی حـەمـە مـەلا) بنووسم، (شـایـانی باسـە ئەو چاوپێکەوتنانەم لای خـۆم پاراسـتوون)، ئەویش بەو مـەبەسـتـەی بۆ کاکە ڕەهبەر و هونەرمـــەندانی بـواری گــــۆرانـی و مــــوزیـک و هونەردۆسـتـانـیش ڕوونی بکەمـەوە، ئاوازدانەری ڕاسـتی (شیرین بەهارە) کێیە؟

یادی بەخێر کـاک (عـەونی)شاعـیر بۆی باس کـردم و گوتی: (یەکەم کەس"شیرین بەهارە"ی گوت باوکت بوو، یەکـەم جـار شـیـعـرەکـە لە گـۆڤـاری (گـەلاوێژ)دا بڵاو کرایەوە...تاد)(١).

مـامـۆسـتـا (مـەجـیـد ئاسنگەر)یش بابەتێکی لە ژێر ناوونیـشـانی (کـۆیە: لە بەر ڕۆشنایی هەڵبـەسـتـێکی عـەونی)، لە گـۆڤـاری (کـاروان)دا بڵاو کـردۆتەوە، کـە عەونی لە شوێنێکی ئەو شیعرەیدا دەڵێ:

ئەحمەد بەنای شیرینی بەهار
خۆشتر لە ئاوازی هۆزار

لە پەراوێزی ئەو نووسـینەشـدا مـامـۆسـتـا (مـەجـیـد ئاسنگەر) نووسـیـویەتی: خـوالێخـۆشـبـوو، (ئەحـمـەدی حـەمـە مـەلا) باوکی هونەرمـەند (وریا ئەحـمـەد)، زۆر دەنگخـۆش بـوە و هونەرمـەندێکی ڕەسـەن بووە.(٢) شایانی گـوتنە ئەو ڕۆژەی کـاک عـەونی یادی بەخێـر، لە کۆیە لە ماڵی خۆیان میوانداری کردین، کاک (فەرهاد)ی کوڕیشی دانیشتبوو لێم پرسی، ئەم بەیتە شیعرەی تۆ چی

دەگەیەنێت؟ گوتی: ئەمە بۆ مێژووە کە (ئەحمەدی حەمە مەلا) یەکەم کەس بووە (شیرین بەهارە)ی بەم شێوەیە گوتووە.

کاک عومەر عەبدوڵڵاش بۆ هەمان بابەت گوتی: (شیرین بەهارە) یەکەم جار ئەحمەدی باوکت گوتی، ئەوکاتە هەموو کەس نەیدەوێرا بیڵێ! (ئیبراهیم ئەحمەد)ی دانەری (شیرین بەهارە) هاتە کۆیە و لە گەڵمان دانیشت و یەکەم جار بە دەنگی باوکت ئەحمەدی حەمە مەلا، گوێی لە ئاوازی شیرین بەهارە بوو، لە خۆشییاندا شاگەشکە بوو!

مامە رووتەش هەر بۆ ئەم مەسەلەیە گوتی: ساڵەکانی (٩٤٥-٩٤٦) کەپرێکم لە چایخانەی خۆم کە لە (سەرتەمتەمان) لەسەر حیسابی خۆیان (واتە حیسابی باوکم و هاوەڵانی) بۆ کردبوون، لە ناو ڕەزان هەندێ شەوان (کاک ئەحمەدی حەمە مەلا و کاک عومەر عەبدوڵڵا و کاک عەونی شاعیر) و گەلێ برادەری دیکەیان، دەیان نارد خواردن و خواردنەوەیان بۆ دەهات، هەندێ جار تا ڕۆژهەڵات دەمانەوە، جێگاکەش دیار و بەرچاو نەبوو، ئینجا کاک ئەحمەد لەو دانیشتنانەدا ئاوازی دیکەی وەک (شیرین بەهارەی)دادەنا. (٣)

(زیاد عەلی بەرزنجی)یش لە بابەتێکدا کە لەژێر ناوونیشانی (کۆیەو مەقام و گۆرانی کوردی)دا نوسیوویەتی و دەڵێ: (ئەم ڕێبازەش لە سەردەست و لەرەی دەنگی خوالێخۆشبوو ئەحمەدی حەمە مەلا (١٩١٣-١٩٦٩) خولقاو مامۆستا تایەر تۆفیق سوودی لێوەرگرت و بە سوارچاکی ئەو ڕێبازە دائەنرێت). (٤)

* لە لاپەڕە (١٤٤)ی کتێبەکەشدا هاتووە: مامۆستا (کەمال ڕەئووف) لە ڕۆژنامەی (ئاسۆ) بە نووسین ئەو ڕاستییەی سەلماندووە، لە ڕۆژنامەی (ژین) ی ژمارە (٣٢)ی ساڵی یەک لە (٩)ی ئەیلوولی (١٩٢٦) نووسویەتی. کە بەڕای من دەبوو بگوترێ: مامۆستا (کەمال ڕەئووف) لە ڕۆژنامەی (ئاسۆ) بە نووسین ئەو ڕاستییەی سەلماندووە، کە لە ڕۆژنامەی (ژین) ی ژمارە (٣٢)ی ساڵی یەک لە (٩)ی ئەیلوولی (١٩٢٦)دا نووسیویەتی....تاد.

* لە لاپەڕە (١٥٢)یشدا هاتووە:.. بوونە هێزێکی دیار و شەڕکەر، لە کوڕی ئازا و بە بیروباوەڕ. کە بەڕای من دەبوو بگوترێ: بوونە هێزێکی دیار و شەڕکەر، دەستەیەک لە کوڕی ئازا و بە بیروباوەڕ..... تاد.

* لە لاپەڕە (١٦٩) جارێک (فوئاد مەلا موسلیم) و دووجاریش (فوئاد مەلا موسلیح) نووسراوە!

* لە لاپەڕە (١٧٧)یشدا دەربارەی شاعیر و نیشتمانپەروەری کورد (خالید دلێر) هاتووە:... سی ئاوازی بۆ گۆرانی و سروود داناوە لەسەر لێوی گۆرانیبێژان دەلەرێتەوە. یەکێک لەوانە:

درۆیە گەر بڵێم ئاگام لەخۆیە
بە چاوی تۆ بە گیانی تۆ درۆیە

ئەو گۆرانییە ڕاستە لە هۆنراوەی خاڕە خالید دلێرە، بەڵام ئاوازی گۆرانییەکە هی بەندە نووسەری ئەم چەند دێرەیە و ساڵی (١٩٧٨) بە دەنگی گۆرانیبێژ (سەلاح محەمەد)، (تیپی هونەری هەولێر) بۆ تەلەفزیۆنی بەغدای تۆمارکردووە.

ئەو زانیارییانەی لەم کتێبە وەرم گرتوون:

* لە لاپەڕە (١٤)دا نووسراوە: لە کاتێکدا لە کۆماری (مەهاباد) دوو شاعیری ناوداری وەک: (هەژار موکریانی) و (هێمن مەهابادی) هەبوون، کەچی شیعری (ئەی ڕەقیب)ی (دلدار) و (ئەی شەهیدان)ی (محەمەد تۆفیق وردی) دەبنە سروود و مارشی نەتەوەیی!

* لە لاپەڕە (١٨)دا نووسراوە: یەکەمین دەستەی هەڵچوونی چەکدارانە دژی چاککردنی کشتوکاڵ (مەحموودئاغای حەمە زیادئاغای حەماغای کۆیە) بوو، کە دواتر بووە سەرەتا و هەوێنی شۆڕشی ئەیلوول.

* لە لاپەڕە (٦٤)دا نووسراوە: عەزیزی سالح ئاغا، کەسێکی توند و بە زەوق بووە، بە (دەهۆڵ) و (زوڕنا) و (بەزم) و (ئەسپ سواری) لەخەو هەستاوە و گەڕاوە.

* لە لاپەڕە (٦٨)دا نووسراوە: (کلێسە) گوندێکی ئاوەدانی ڕۆژهەڵاتی کۆیەیە، دوایین گوندی دەشتی کۆیەیە و کەوتۆتە دەم زێی بچووکەوە. کۆنە شوێنەواری قەڵا و بەرد و بناغەی کلێسایەکی گەورەی تێدایە، کووپەی گەورەی تێدا دۆزراوەتەوە، ئێسک و پرووسکیان تێدا بووە، کێلی گۆڕی بە نەخشونیگار هەڵکۆڵراوی تێدا دۆزراوەتەوە، وێنەی مانگ و ئەستێرە و خۆری تێدا نەخشاوە، بەردی دێرین کە وێنەی (شێر)ی لەسەر هەڵکۆڵراوە، هەروەها نووسراوە: بە گوێرەی ناوەکەی (کلێسا) دەبێ (دیان - گاور) و(جوولەکە)شی تێدا ژیابێت. شوێنی لێیە بە ناوی (قەبرە جوولەکە و خەرمان

جـوولەکـە)! هەروەها شوێنی تری هەیە بە ناوی (قـەبری ئەسحاب) بەو پێیە دەبێ شەڕی لێ قەومابێ....تاد.

* لە لاپەڕە (٧١)دا نووسـراوە:..... مەلا ئەسـعەد و سێـوە و حـەنیلەخڕە و پـووتێ و ئەحـمـەدی حـەمـە مـەلا و....تاد وەک گۆرانیبێژانی ناوداری کۆیە بوون.

* لە لاپەڕە (٧٦)دا نووسراوە: سالّی (١٧٤٧) پاش شەڕی چیای (ئاوەگرد)، کە تیـایدا (عـوسـمـان پاشـا) و کـوڕ و براکـانی سـەربڕان، سـەری براویـان بۆ (ئەسـتـانە) نێردرا و کۆیە کەوتەوە دەست بابانەکان.

پەراوێز:

*** سـەید برایم: لە گـەڕەکی (سـەعـیـدئاوا - گـردی جـوولەکـان) دراوسـێـمـان بوو، هەردوو خانووی ئێمە و ئەوان (گۆشە - ڕوکن) بوون و نەخـشـەی هەردوو خـانووش لە لایەن ئەندازیار (عـەلی عەبدوڵلا)وە کێشرابوو، ئەوان لە دەستەڕاستی کۆڵان و ئێمەش لە دەستی چەپ بووین. باوکم و سـەید برایم بەو پێـیـەی دوو کـەسی نیـشـتـمـانپـەروەر و ئەندامی (پارتی دیموکـراتی کـوردسـتـان) و هەردووکیشیان دوکانی کوتاڵفرۆشییان هەبوو، لە بیرمە دەیان جار لە ماڵی ئێمە بووبێت، یان هی ئەوان، یان دوکانەکانیـان، پێکەوە دانیشتوون و باسی بارووردۆخی سیاسی و شانسی میللەتی کورد (وەک زۆربەی میللەتانی دنیا)، لە گەیشتن بە مافی ڕەوای خۆی و وەدەستهێنانی ڕزگاری و سەربەخۆ بوونیان کردووە.**

سەرچاوەکان:

(١) گـۆڤـاری (کـاروان)ی ژمـارە (٩٦)ی سـالّی (١٩٩٢)، لاپەڕە (٩٦ ـ ١٠٣).

(٢) مـەجـیـد ئاسنگەر، گ.کـاروان. ژمـارە (٨)ی ئایاری (١٩٨٣). ل (٢٨-٣٠).

(٣) گـۆڤـاری (ڕامـان)ی ژمـارە (٦٨)ی ڕێکـەوتی (٢٠٠١/٤/٥).

(٤) پاشـکۆی عـیـراق، ژمـارە (١٣٠) ڕێکـەوتی (١٩٩٠/٣/٢٨).